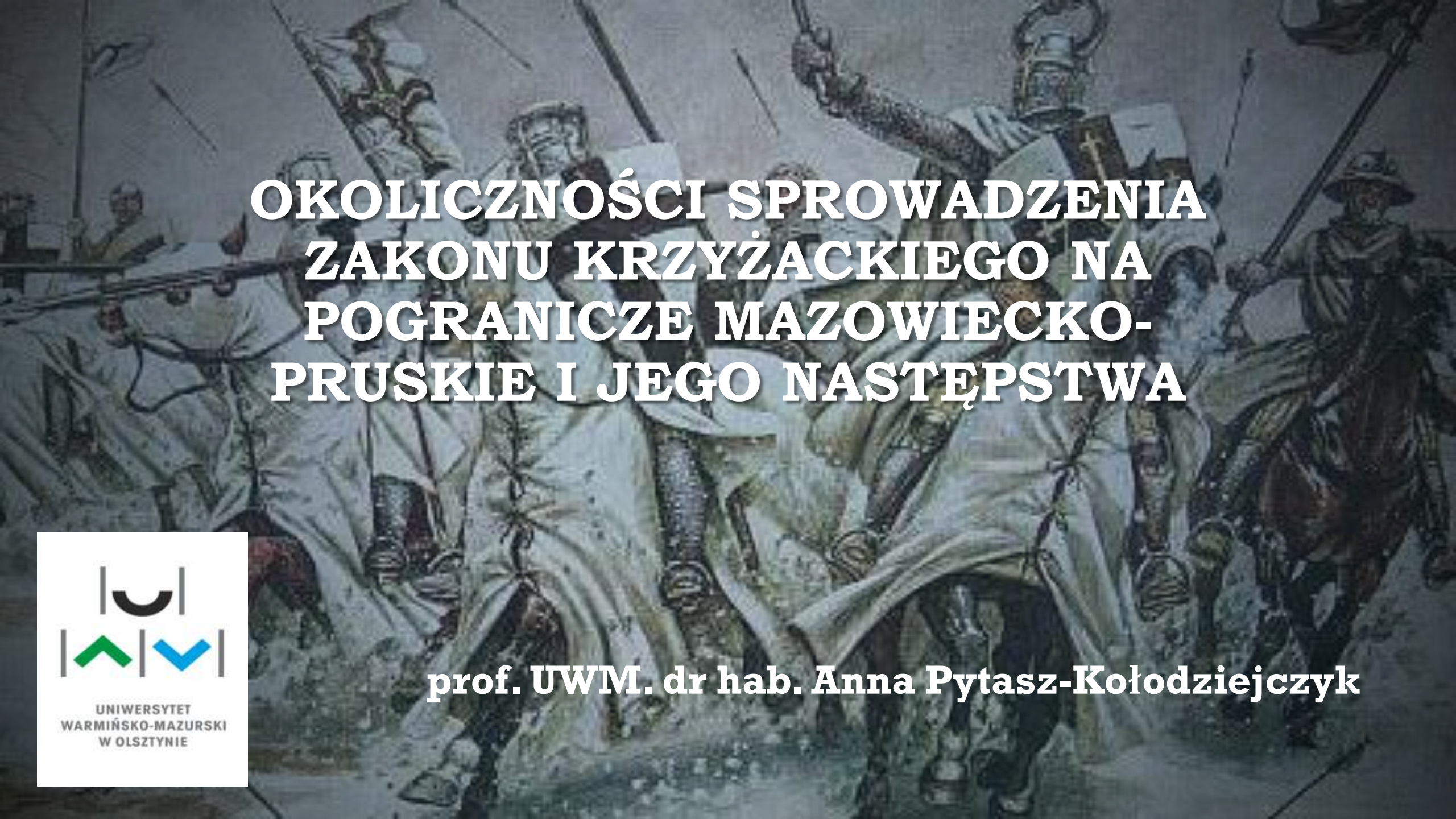

OKOLICZNOŚCI SPROWADZENIA ZAKONU KRZYŻACKIEGO NA POGRANICZE MAZOWIECKO-PRUSKIE I JEGO NASTĘPSTWA

prof. UWM. dr hab. Anna Pytasz-Kołodziejczyk

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE

Panorama cytadeli Akki (widok współczesny)

Źródło:https://pl.wikipedia.org/wiki/Stare_Miasto_%28Akka%29#/media/Plik:Akko_BW_1.JPG

R36. Herman von Salza

R38. Pieczęć mistrza zakonu

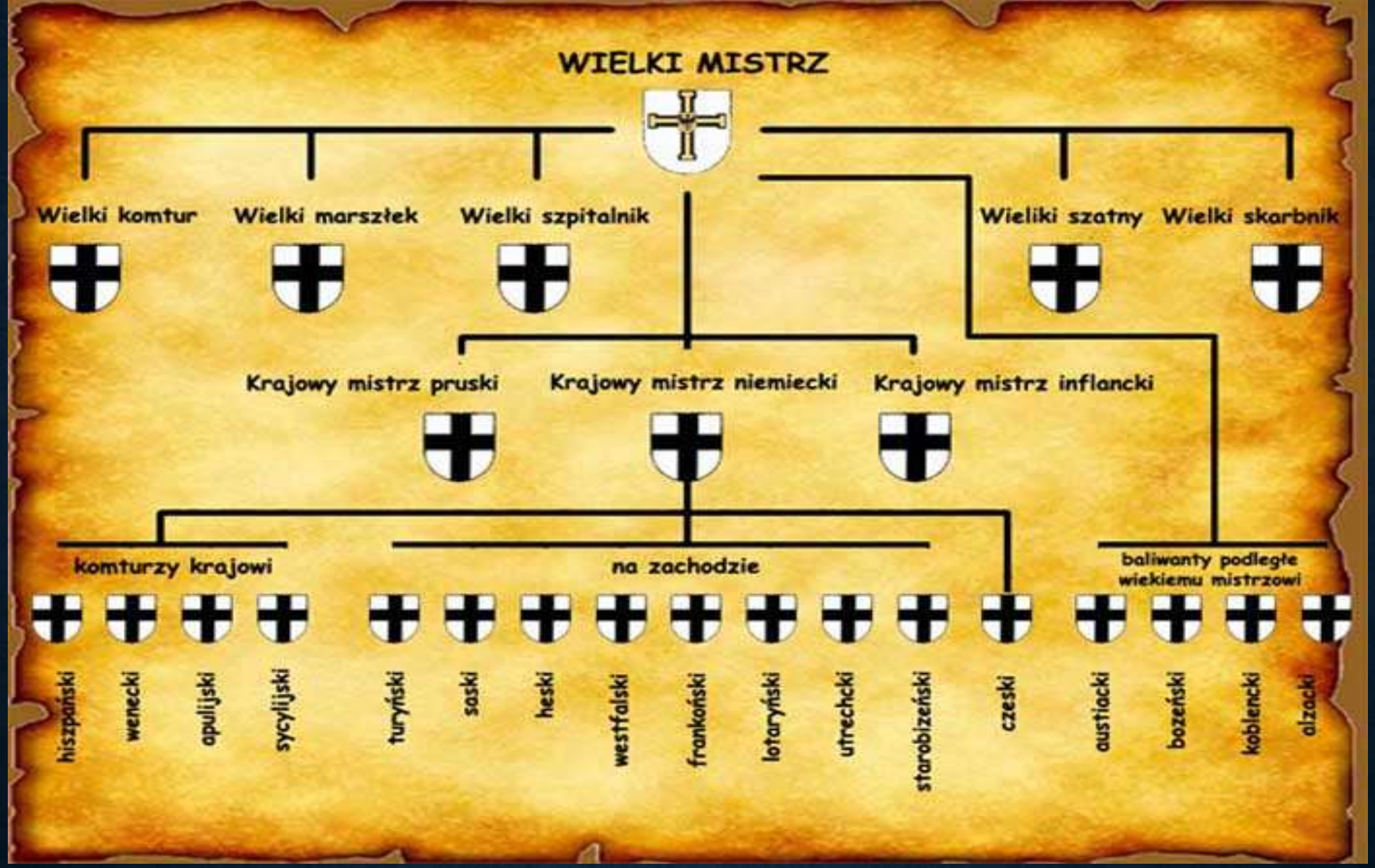

Schemat organizacyjny zakonu krzyżackiego w Europie

Koniec XII – początek XIII wieku

Najazdy pruskie i odwetowe akcje książąt polskich

Po upadku jedności państwa piastowskiego i rozdrobnieniu dzielnicowym (po 1138 r.) ziemie północno-wschodnie, zwłaszcza **Mazowsze i Kujawy**, były stale narażone na **najeżdżanie przez pogańskich Prusów**. Wyprawy łupieżcze Prusów miały charakter odwetowy, ale też ekonomiczny – uprowadzano ludzi w niewolę i rabowano dobra.

Pierwsze wyprawy odwetowe

Już w drugiej połowie XII w. książęta mazowieccy podejmowali **wyprawy karne na Prusy**, jednak bez trwałych skutków.

- W 1192 r. miała miejsce wyprawa zorganizowana przez **Kazimierza Sprawiedliwego** lub jego syna **Leszka Białego**, zakończona niepowodzeniem.
- W kolejnych latach Prusowie wielokrotnie najeżdżali ziemię chełmińską, dobrzyńską i Mazowsze.

Arcybiskup Gnieźnieński

Rola Henryka Kietlicza

Henryk Kietlicz, arcybiskup gnieźnieński (ok. 1199–1219), był jednym z najbliższych współpracowników Innocentego III

- Uczestniczył w **IV soborze laterańskim**, gdzie zabiegał o poparcie papieża dla polskich spraw kościelnych.
- Współdziałał w **organizowaniu misji wśród Prusów**, w duchu podporządkowania jej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, a nie poszczególnym księstwom polskim.
- Poparł **Chrystiana**, mnicha cysterskiego, jako kandydata na biskupa misyjnego w Prusach.

Reformy gregoriańskie

Kietlicz był zwolennikiem **reform gregoriańskich** i umacniania pozycji Kościoła wobec władzy świeckiej, co widoczne było także w jego podejściu do misji – miała być to inicjatywa kościelna, nie książęca.

Pontyfikat 1198–1216

Rola papieża Innocentego III

Innocenty III (pontyfikat 1198–1216) był jednym z najwybitniejszych papieży średniowiecza. Dążył do podporządkowania władzy świeckiej autorytetowi papieskiemu i do objęcia kierownictwa nad całym ruchem krucjatowym i misyjnym.

W odniesieniu do ziem pruskich:

- popierał **misję chrystianizacyjną w Prusach już od 1206 r.**,
- zatwierdził **działalność biskupa misyjnego Chrystiana**,
- wspierał **arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza** w jego wysiłkach organizacyjnych i w staraniach o objęcie opieką papieską misji północnych.

Pieczęć biskupia Chrystiana

1215–1216

Wysłanie biskupa Chrystiana – Zantyr i ziemia lubawska

Około **1215–1216 r.** cysters **Chrystian** został wysłany jako **biskup misyjny dla Prus** (episcopus Prussiae).

01

Poparcie papieskie

Działał początkowo z poparciem papieża Innocentego III i arcybiskupa Kietlicza.

02

Siedziba w Zantyrze

Siedzibę misyjną (pierwszy ośrodek akcji) ustanowił w **Zantyrze** – grodzie u ujścia Wisły (później w ziemi lubawskiej), a następnie w **Lubawie**, która stała się centrum organizacyjnym misji.

03

Opór i walki

Chrystian próbował prowadzić pokojową chrystianizację Prusów, jednak wkrótce doszło do oporu miejscowej ludności i walk, co przyczyniło się do szukania militarnego wsparcia (m.in. sprowadzenia Krzyżaków w 1226 r.).

Henryk Brodaty

Konrad Mazowiecki

Udział książąt dzielnicowych w akcjach odwetowych

Na początku XIII w. **Leszek Biały**, **Konrad Mazowiecki** i inni książęta podejmowali **nieudane próby odwetu** za pruskie najazdy.

1219 i 1222

1

Odbyły się **wspólne wyprawy książąt polskich** (m.in. Leszka Białego, Konrada Mazowieckiego i Henryka Brodatego) przeciw Prusom.

2

Niepowodzenia

Wyprawy te, mimo szerokiej koalicji, zakończyły się niepowodzeniem z powodu: braku jedności między książętami, trudnych warunków terenowych (puszcze, bagna, brak dróg), taktyki partyzanckiej Prusów.

1223

3

Prusowie dokonali kolejnych niszczących najazdów na ziemię chełmińską.

Niepowodzenia te miały istotne konsekwencje:

- **osłabiły prestiż książąt polskich** jako obrońców chrześcijaństwa,
- **uniemożliwiły skuteczną chrystianizację** metodami pokojowymi i zbrojnymi,
- doprowadziły **Konrada Mazowieckiego** do decyzji o **sprowadzeniu zakonu krzyżackiego (1226)**, który miał przejąć misję obrony i chrystianizacji Prus.

1226 rok

Decyzja o sprowadzeniu krzyżaków

Po serii **nieudanych wypraw odwetowych** przeciwko Prusom i **porażkach misji Chrystiana**, książę **Konrad Mazowiecki** szukał skutecznej pomocy militarnej w obronie swoich północnych ziem (Mazowsze, ziemia chełmińska) przed najazdami pogan.

Krzyżacy, czyli **Zakon Niemiecki Najświętszej Marii Panny Domu Jerozolimskiego (Ordo Teutonicus)**, po utracie wpływów w Ziemi Świętej szukali nowego miejsca działalności. Ich siedziba tymczasowa znajdowała się na Węgrzech (w Siedmiogrodzie), lecz zostali stamtąd usunięci przez króla Andrzeja II (ok. 1225 r.).

W tej sytuacji Konrad zaprosił ich do Polski — widząc w nich doświadczoną siłę zbrojną i potencjalnych obrońców przed Prusami.

Decyzja Konrada Mazowieckiego i dokumenty nadań

Około **1226 r.** Konrad Mazowiecki zawarł z zakonem krzyżackim porozumienie, w którym:

Nadanie ziemi

udzielił im ziemi chełmińskiej jako bazy do walki z Prusami

Obietnica przyszłości

obiecał nadania w przyszłości za zdobyte ziemie pogańskie

Autonomia

zapewnił im szeroką **autonomię prawną i wojskową**

Zakon miał bronić Mazowsza, chrystianizować Prusów oraz organizować nowe osadnictwo na ziemiach podbitych.

Dokument Konrada Mazowieckiego (tzw. przywilej kruszwicki, 1228 r.)

Choć nie zachował się oryginał, jego treść jest znana z późniejszych odpisów.

- Konrad **nadaje Zakonowi ziemię chełmińską** na prawach dziedzicznych,
- zapewnia mu **wolność od jurysdykcji książęcej** i możliwość **poszerzania terytorium** na ziemiach pogańskich,
- deklaruje, że Zakon będzie **podlegał bezpośrednio papieżowi**.

Ten przywilej był aktem lokalnym, wydanym przez księcia mazowieckiego, ale nie miał jeszcze międzynarodowego potwierdzenia.

Nadanie krzyżakom Ziemi Chełmińskiej

W imię świętej niepodzielnej Trójcy, Ja Konrad, z bożego miłosierdzia książę Mazowsza i Kujaw (…) podaję do wiadomości, że z uwagi na nagrodę niebieską i zbawienie duszy mojej oraz dla obrony wiernych, za zgodą Agafii, żony mojej i synów mych Bolesława, Kazimierza, Siemowita i Siemomysła nadałem Marii św. i braciom Zakonu Niemieckiego całe terytorium chełmińskie niepodzielnie ze wszystkimi przynależnościami od tego miejsca, gdzie Drwęca opuszcza granicę Prus, wzdłuż rzeki aż do Wisły, a Wisłą aż do Ossy i biegiem Ossy aż do granic Prus, na wieczyste posiadanie z całym pożytkiem i z wszelką wolnością (…). Obiecałem też, że gdyby ktokolwiek pomienionym braciom czynił przeszkody w posiadaniu tej ziemi, to ja z całą mą potęgą będę ich bronił. Owi zaś bracia przyrzekli też mnie i wszystkim moim dzieciom, że z całą wiernością wraz z nami walczyć będą każdego czasu stosownie do woli bożej i wedle swej możności przeciw wrogom Chrystusa i naszym, mianowicie przeciw wszystkim poganom, (a czynić to będą) bez jakiegokolwiek podstępu lub fałszu, nawet gdyby tylko jeden z nich pozostał przy życiu.

Świadkami tego nadania i przyrzeczeń są:
Michał, biskup kujawski, Chrystian, biskup Prus, Pakosław starszy, komes Dzierżykraj [i inni].
Działo się roku Pańskiego 1230.

Dokumenty potwierdzające

Potwierdzenie papieskie i cesarskie

Złota Bulla z Rimini (1226 r.)

Wystawiona przez **cesarza Fryderyka II** w Rimini. Na prośbę **mistrza zakonu Hermanna von Salzy** potwierdza nadanie ziemi chełmińskiej krzyżakom przez Konrada Mazowieckiego.

Cesarz przyznaje Zakonowi: pełną **suwerenność** na zdobytych ziemiach, prawo do **rozszerzania władztwa** na tereny pogańskie (Prusy), **zwolnienie od zwierzchności książąt polskich**, bezpośrednie podleganie cesarzowi i papieżowi.

Bulla papieża Grzegorza IX (1234 r.)

- Papież **Grzegorz IX** w bulli potwierdził wszystkie nadania i przywileje Krzyżaków,
- stwierdził, że **ziemia chełmińska i ziemie zdobyte na poganach należą** do Zakonu jako lenno papieskie,
- tym samym **zatwierdził niezależność państwa krzyżackiego od książąt polskich**.

Dokumenty te miały ogromne znaczenie polityczne — **przekształcił tymczasowe nadanie Konrada w podstawę** do stworzenia niezależnego państwa zakonnego.

Do 1240 roku krzyżacy przy wsparciu rycerstwa niemieckiego zdołali podbić Pomezanię, Pogezanię, Warmię, Natangię i Barcję. Kolejnym celem zakonu było podporządkowanie sobie Sambii, co miało otworzyć im drogę lądową do Inflant.

Chronologia podboju ziem pruskich

Okres	Zajęta ziemia	Główne wydarzenia
1230–1237	**Pomezania i Pogezania**	Zajęcie rejonu wokół **Kwidzyna**, **Radzynia** i **Dzierzgonia**; budowa pierwszych zamków i komturii; początki organizacji państwa zakonnego.
1237–1243	**Warmia, Natangia, Barcja**	Zdobycie **Braniewa** i **Bałgi**; utworzenie w 1243 r. przez legata papieskiego biskupstw pruskich (chełmińskiego, pomezańskiego, warmińskiego i sambijskiego).
1243–1250	**Sambia**	Walki z Sambami, ich opór został ostatecznie złamany w połowie XIII w.
1250–1283	**Sudowia i Jaćwież**	Najpóźniej podporządkowany region; długotrwałe walki z Jaćwingami i Sudowami zakończone w **1283 r.**, co oznaczało **pełne zakończenie podboju Prus** przez Zakon.

Wojna ze Świętopełkiem Gdańskim (ok. 1242–1253)

Konflikt o granice i wpływy na Pomorzu

Świętopełk II, książę gdański (ok. 1190–1266), początkowo współpracował z krzyżakami, popierając misję przeciw Prusom, lecz wkrótce wszedł z nimi w konflikt.

Przyczyny sporu:

- Krzyżacy zaczęli **zajmować ziemie po lewej stronie Wisły**, należące do Świętopełka (m.in. okolice Gniewa),
- Zakon dążył do **opanowania ujścia Wisły i Żuław**, kluczowych dla handlu i komunikacji.

Wojna Świętopełka z krzyżakami (1242–1253)

- Świętopełk poparł **powstania pruskie przeciw Zakonowi**,
- prowadził z nimi **walki zbrojne**, zdobywając i niszcząc kilka warowni krzyżackich,
- Krzyżacy odpowiedzieli ofensywą – przy pomocy rycerstwa zachodniego i papieskiego legata.

Ostatecznie wojna zakończyła się **klęską Świętopełka** i podpisaniem pokoju (1253), na mocy którego:

- Krzyżacy **zachowali ziemie po lewej stronie Wisły**,
- zdobyli część **Żuław Wiślanych**,
- zabezpieczyli **swobodny dostęp do ujścia Wisły i Bałtyku**.

Ekspansja polityczna Zakonu i zajęcie Pomorza

Po zwycięstwie nad Świętopełkiem Zakon rozpoczął konsekwentną politykę podporządkowywania Pomorza:

Po śmierci Świętopełka (1266)

Krzyżacy stopniowo zwiększali wpływy na Pomorzu Gdańskim, wykorzystując podziały między jego synami.

Zajęcie Gdańska (1308 r.)

Krzyżacy **zajęli Gdańsk i całe Pomorze Gdańskie**, wykorzystując spór o sukcesję i słabość władzy polskiej.

Kontrola terytorialna

Zajęcie Pomorza zapewniło im **połączenie terytorialne między ziemiami pruskimi a Pomorzem Zachodnim** i pełną kontrolę nad ujściem Wisły.

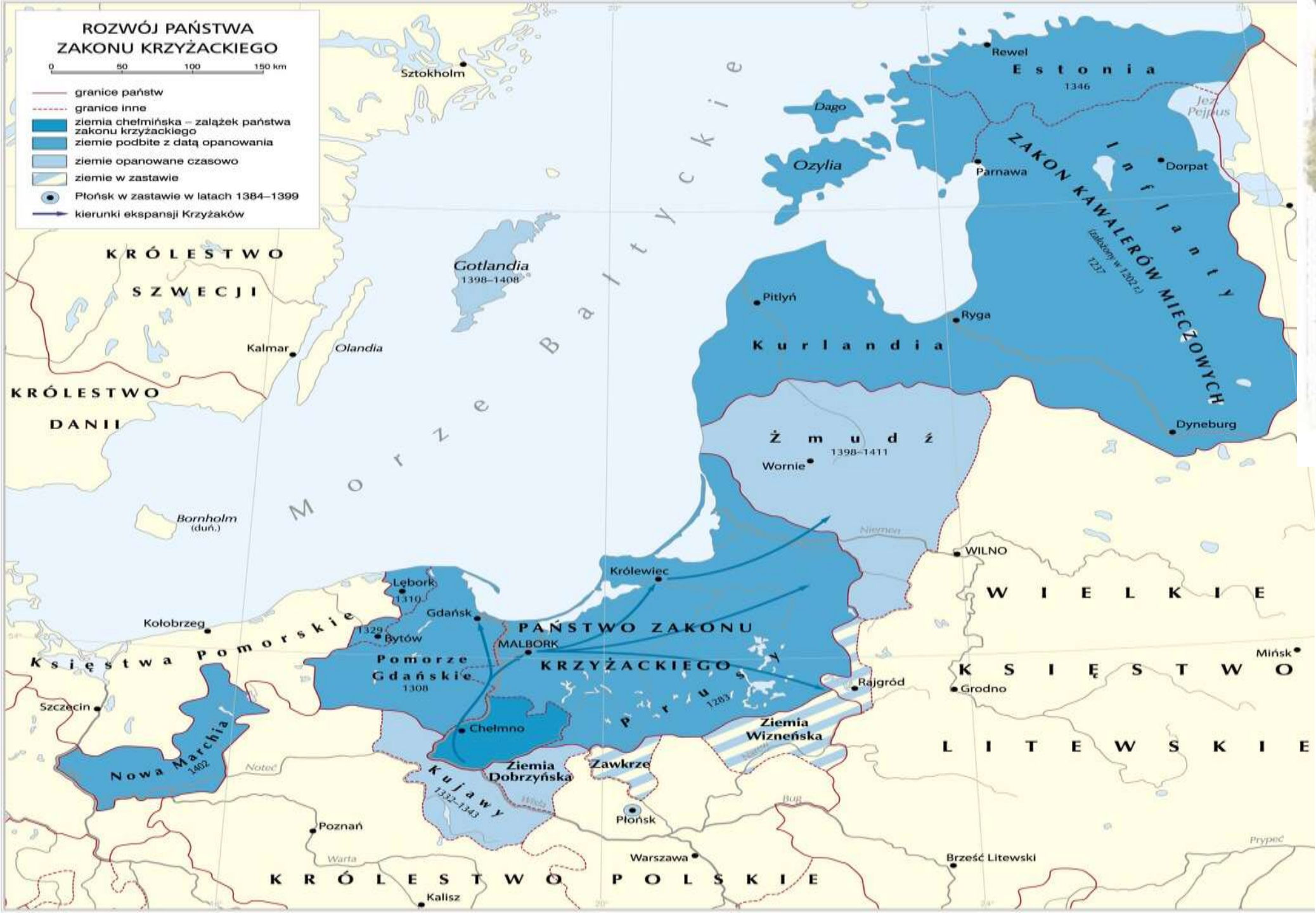
ROZWÓJ PAŃSTWA ZAKONU KRZYŻACKIEGO
0 50 100 150 km
granice państw
granice inne
ziemia chełmińska – zalążek państwa zakonu krzyżackiego
ziemie podbite z datą opanowania
ziemie opanowane czasowo
ziemie w zastawie
Płońsk w zastawie w latach 1384–1399
kierunki ekspansji Krzyżaków
Morze Bałtyckie
KRÓLESTWO SZWECJI
KRÓLESTWO DANII
Sztokholm
Kalmar
Olandia
Bornholm (duń.)
Gotlandia 1398–1408
Dago
Ozylia
Rewel
Estonia 1346
Parnawa
Dorpat
Jezioro Pejpus
ZAKON KAWALERÓW MIECZOWYCH
Inflanty
(założony w 1202 r.)
1237
Pitlyń
Ryga
Kurlandia
Dyneburg
Żmudź 1398–1411
Wornie
Niemen
WILNO
WIELKIE KSIĘSTWO LITEWSKIE
Mińsk
Grodno
Rajgród
Królewiec
Lębork 1310
Gdańsk
1329
Bytów
Kołobrzeg
Księstwa Pomorskie
Pomorze Gdańskie 1308
PAŃSTWO ZAKONU KRZYŻACKIEGO
MALBORK
Prusy 1283
Chełmno
Ziemia Wizneńska
Ziemia Dobrzyńska
Zawkrze
Kujawy 1332–1343
Nowa Marchia 1402
Szczecin
Noteć
Poznań
Warta
Płońsk
Bug
Prypeć
Warszawa
Brześć Litewski
KRÓLESTWO POLSKIE
Kalisz

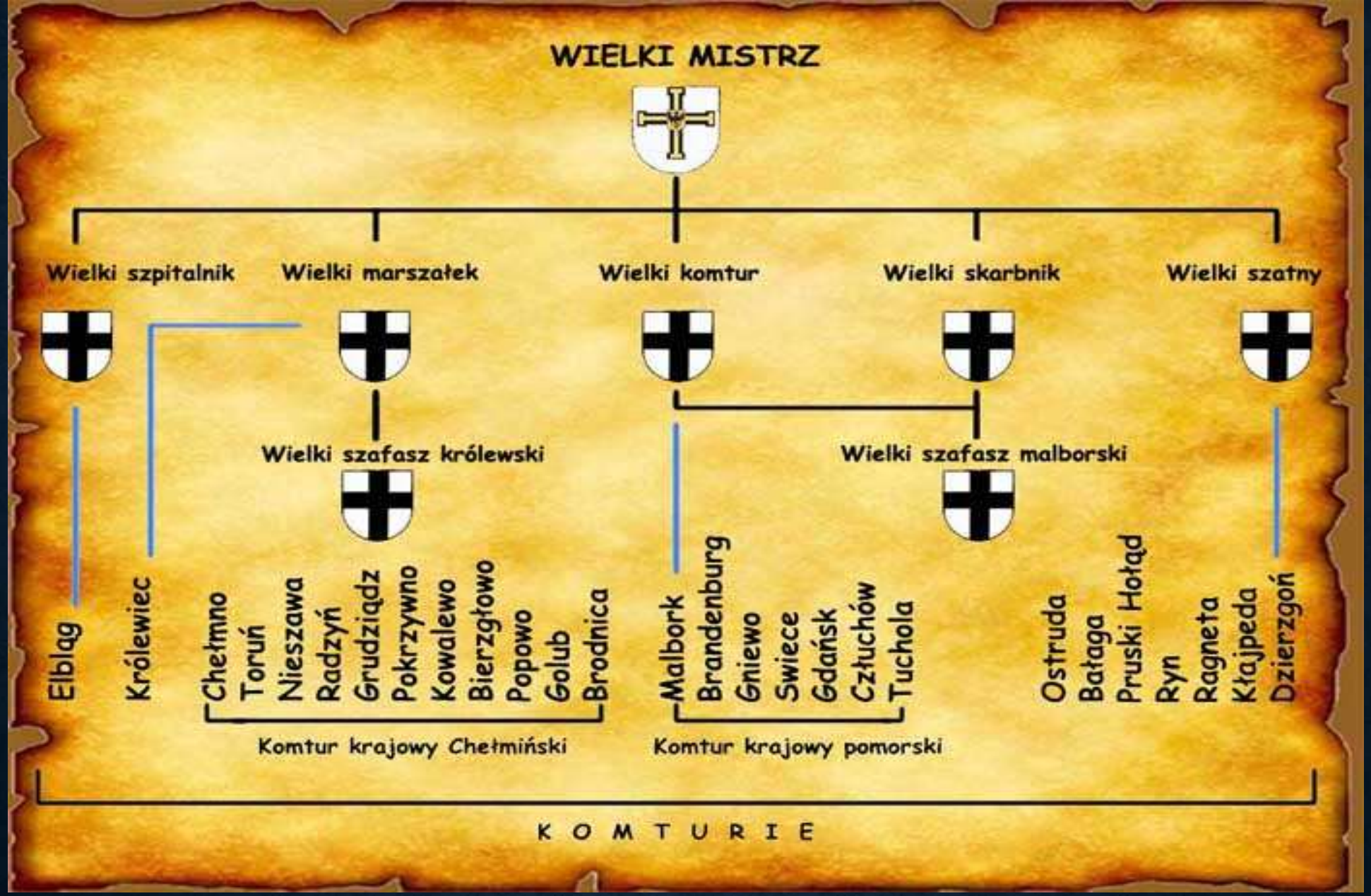

Schemat organizacyjny zakonu krzyżackiego w Prusach

Sądy papieskie i rola legatów papieskich

Po **zajęciu Pomorza Gdańskiego w 1308 r.**, krzyżacy oskarżyli Polaków o niewywiązanie się z wcześniejszych zobowiązań, twierdząc, że przejęli ziemię tylko „dla obrony". W rzeczywistości **zajęli ją i zatrzymali**, co doprowadziło do wieloletniego konfliktu z Polską.

Sprawy sądowe przed Stolicą Apostolską

Król **Władysław I Łokietek**, a później jego syn **Kazimierz III Wielki**, kierowali do papieża skargi na Zakon, domagając się zwrotu Pomorza. Sprawa była rozpatrywana w kilku etapach:

1

Sąd papieski 1320–1321

Sąd papieski w Inowrocławiu i Brześciu Kujawskim, zorganizowany przez legatów papieskich.

Papież Jan XXII powierzył rozpatrzenie sporu **trzem sędziom delegowanym (legatom)**: biskupowi gnieźnieńskiemu Janisławowi, biskupowi poznańskiemu Domaratowi z Pierzchna i prepozytowi gnieźnieńskiemu Mikołajowi.

2

Wyrok (1321)

Krzyżacy zostali uznani za **niesłusznie zajmujących Pomorze Gdańskie** i zobowiązani do jego zwrotu Polsce oraz do wypłacenia odszkodowania.

Zakon **nie wykonał wyroku**, powołując się na rzekome błędy proceduralne i odwołując się do papieża w Awinionie.

3

Sąd papieski 1339 warszawski

Kolejny sąd papieski odbył się na wniosek Kazimierza III Wielkiego w 1339 r. w Warszawie. Przewodniczył sędziom legat papieski Galhard de Carceribus. Mimo pozytywnego wyroku dla Królestw Polskiego krzyżacy, mający poparcie papiestwa i cesarstwa, skutecznie odwlekali wykonanie wyroku.

Kolejne wojny z Władysławem I Łokietkiem

Wojna z Zakonem (1327–1332)

Po nieudanych próbach dyplomatycznych doszło do otwartego konfliktu między **Władysławem Łokietkiem** a krzyżakami.

- Krzyżacy wykorzystali **sojusz z Janem Luksemburskim**, królem Czech, który rościł sobie pretensje do korony polskiej.
- W latach 1327–1332 krzyżacy **spustoszyli Kujawy i ziemię dobrzyńską**, zajęli **Brześć Kujawski** i **Inowrocław**.
- Wojna zakończyła się **klęską Polski**, a Pomorze i Kujawy pozostały pod kontrolą Zakonu.

Po śmierci Łokietka (1333) jego syn **Kazimierz Wielki** dążył do **pokojowego uregulowania stosunków z Zakonem**.

Pokój w Kaliszu (1343 r.)

W wyniku długich rokowań Kazimierz Wielki zawarł z Zakonem pokój w Kaliszu (8 lipca 1343 r.), który zosta zatwierdzony przez papieża Klemensa VI.

Główne założenia pokoju kaliskiego:

- Krzyżacy **zatrzymywali Pomorze Gdańskie**, ziemię chełmińską i michałowską, lecz mieli je **posiadać jako „wieczystą jałmużnę" (donatio perpetua)** króla polskiego – co pozostawiało pewną dwuznaczność prawną (formalnie nie suwerenność, lecz użytkowanie).
- Polska **odzyskiwała Kujawy i ziemię dobrzyńską**, utracone w czasie wojny.
- Obie strony zobowiązały się do utrzymania pokoju i niepodejmowania dalszych roszczeń terytorialnych.

Znaczenie pokoju kaliskiego

Dla Polski

Zakończenie długotrwałego konfliktu, stabilizacja północnych granic i możliwość skoncentrowania się na rozwoju wewnętrznym i ekspansji na Ruś.

Dla Zakonu

Utrzymanie Pomorza Gdańskiego, kluczowego dla dostępu do Bałtyku, i umocnienie jego potęgi gospodarczej.

Dla papiestwa

Czasowe uspokojenie sytuacji w regionie i utrzymanie autorytetu legatów.

Made with GAMMA

DZIĘKUJĘ PAŃSTWU